

دانشگاه کردستان
دانشکده علوم انسانی و اجتماعی
گروه فقه و حقوق شافعی

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی فقه و حقوق شافعی

عنوان:

احکام اشتغال زنان در فقه مذاهب اربعه و حقوق موضوعه

پژوهشگر:

سارا مرتضی

استاد رهنما:

دکتر فرزاداد پارسا

بهمن ۱۴۰۰

حاشیه الکربمبن ایرام

دانشگاه کردستان
دانشکده علوم انسانی و اجتماعی
گروه فقه و حقوق شافعی

پایان نامه‌ی کارشناسی ارشد رشته‌ی فقه و حقوق شافعی

عنوان:

احکام اشتغال زنان در فقه مذاهب اربعه و حقوق موضوعه

پژوهشگر:

سارا مرتضی

استاد راهنما:

دکتر فرزاد پارسا

بهمن ۱۴۰۰

کلیه حقوق مادی و معنوی مترتب بر نتایج مطالعات،
ابتکارات و نوآوری‌های ناشی از تحقیق موضوع این
پایان‌نامه متعلق به دانشگاه کردستان است.

بسمه تعالی

* تعهدنامه دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه کردستان در انجام پایان نامه *

اینجانب سارا مرتضی دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد رشته رشته‌ی فقه و حقوق شافعی متعهد می‌شوم:

- ۱- صداقت، امانتداری و بی‌طرفی را در انجام پژوهش و انتشار نتایج حاصل از آن رعایت نمایم.
- ۲- در نگارش نتیجه پژوهش‌های حاصل از موضوع پایان‌نامه، از باز نویسی نوشته‌های دیگران بدون ذکر منبع، بازی با الفاظ، زیاده نویسی، کلی گویی و جزم اندیشی و تصرف گرایبی پرهیز نمایم و نتایج پژوهشی خود را در موعد مقرر و با اطلاع استاد راهنما منتشر نمایم.
- ۳- تمامی یافته‌های مستخرج از پایان‌نامه متعلق به دانشگاه کردستان بوده و لازم است در کلیه مقالات مستخرج از آنها نام دانشگاه کردستان را تحت عنوان (دانشجوی دانشگاه کردستان)) یا (دانش آموخته دانشگاه کردستان)) ذکر نمایم.
- ۴- در انتشار مقالات نام استاد (استادان) راهنما و استاد (استادان) مشاور را در لیست مولفین مقاله ذکر نمایم و از آوردن اسامی افرادی که نقش موثری در انجام پژوهش نداشته‌اند، جداً خودداری نمایم.
- ۵- در بخش سپاسگزاری مقاله، از تمامی افراد و سازمان‌هایی که در اجرای پژوهش مساعدتی مبذول داشته‌اند با ذکر نوع مشارکت تشکر و قدردانی نمایم.
- ۶- از انتشار هم پوشان یا ارسال همزمان یک مقاله به چند مجله و یا ارسال مجدد مقاله چاپ شده به مجلات دیگر خودداری نمایم.
- ۷- در صورت عدم رعایت موارد مذکور، دانشگاه کردستان مجاز خواهد بود تا برابر مقررات اقدام نماید.

امضاء دانشجو

دستورالعمل نحوه برخورد با موارد تخلفی دانشجویان تحصیلات تکمیلی در هنگام انتشار نتایج

پژوهش

- ۱- در موارد زیر دانشگاه کردستان با مجله مربوطه مکاتبه و درخواست خارج نمودن مقاله را نموده و موضوع را به محل کار یا تحصیل
- ۲- بعدی دانشجو اطلاع خواهد داد.
- الف - چاپ مقاله بدون اطلاع و تأیید استادان راهنما.
- ب- چاپ نتایج حاصل از پژوهش‌های انجام شده در دانشگاه کردستان بدون ذکر نام دانشگاه
- ۳- در صورت احراز تخلف از سایر موارد درج شده در تعهدنامه دانشجویی، دانشگاه ضمن مکاتبه با مجله مربوطه، حسب مورد تصمیم‌گیری خواهد نمود.

دانشگاه کردستان
دانشکده علوم انسانی و اجتماعی
گروه الهیات و فقه شافعی

پایان نامه ارائه شده به عنوان بخشی از فعالیت های تحصیلی لازم جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد در رشته فقه شافعی

عنوان:

احکام اشتغال زنان در فقه مذاهب اریبه و حقوق موضوعه

پژوهشگر:

سازا مرتضی

در تاریخ ۱۴۰۰/۱۱/۳۰ توسط کمیته تخصصی و هیات داوران زیر مورد بررسی قرار گرفت و با نمره ۱۹ و درجه عالی به تصویب رسید.

هیات داوران	نام و نام خانوادگی	مرتبۀ علمی	امضاء
۱- استاد راهنما	دکتر فرزاد پارسا	دانشیار	
۲- استاد داور خارجی	دکتر اقبال علی میرزائی	استادیار	
۳- استاد داور داخلی	دکتر وریا حفیدی	استادیار	

مهر و امضاء معاون آموزشی و تحصیلات تکمیلی دانشکده

دکتر جمال محمدی

تقدیم به:

ماحصل آموختہ ایم را تقدیم می‌کنم به آنان که مہر آسمانی شان آرام بخش آلام زمینی ام است
به استوارترین تکیہ کاہم، دستان پر مہر پدرم
به سبزترین مگاہ زندگیم، چشمان مادرم
کہ ہرچہ آموختم در مکتب عشق شما آموختم و ہرچہ بگویشم قطرہ ای از دیای بی کران مہربانیتان را پاس توانم بگویم.
امروز ہستی ام بہ امید شماست و فردا کلید باغ بہتم رضای شما
رہ آوردی کران سنگ ترا زین ارزان نداشتم تا بہ خاک پیمان نثار کنم، باشد کہ حاصل تلاشتم نیتیم کونہ غبار حقیقتان را

بزداید.

بوسہ بردستان پر مہرتان

سنگر و تقدیر:

سپاس و ستایش مرشدای راجل و جلالت که آثار قدرت او بر چهره روز روشن، تابان است و انوار حکمت او در دل شب تاب، در فشان. آفریدگاری که خویش را بر ما نشانده و درهای علم را بر ما گشود و عمری و فرصتی عطا فرمود تا بدان، بنده ضعیف خویش را در طریق علم و معرفت بیازماید.

بدون شک جایگاه و منزلت معلم، اجل از آن است که در مقام قدر دانی از زحمات بی‌شائبه او، با زبان قاصر و دست ناتوان، چیزی بخاریم. اما از آنجایی که تجلیل از معلم، سپاس از انسانی است که هدف و غایت آفرینش را تا این می‌کند و سلامت امانت بی‌اکی را که بدستش سپرده اند، تضمین؛ بر حسب وظیفه و از باب ”من لم یسکر المنعم من المخلوقین لم یسکر اللّٰه عزّوجلّ“:

از پدر و مادر عزیزم... این دو معلم بزرگوارم... که بهواره برکت‌های و درستی من، قلم عنو کشیده و گریانه از کنار غفلت مایم گذشته اند و در تمام عرصه‌های زندگی یار و یاور بی‌پشتم داشت برای من بوده اند؛

از استاد فرزانه و باتقوا؛ جناب آقای دکتر پارسا که در کمال سعه صدر، با حسن خلق و فروتنی، از هیچ گلی در این عرصه بر من دریغ ننمودند و زحمت را بهمانی این رساله را بر عهده گرفتند؛ باشد که این خردترین، بخشی از زحمات آنان را سپاس گوید.

چکیده

مسئله اشتغال زنان از دیرباز همواره مورد توجه و عنایت جوامع مختلف بوده است و به همین خاطر، هر یک از آنها به تناسب فرهنگ، آیین و قوانین مختلف خود نسبت به آن موضع‌گیری کرده‌اند. در آیین اسلام نیز این قاعده به قوت خود باقی است و از زمان ظهور این دین این مسئله به صورت جدی مطرح بوده است. در پژوهش حاضر تلاش شده است ضمن بررسی اجمالی رهیافت‌های تاریخی به این مسئله، در ادیان و آیین‌های مختلف نیز کندوکاو شود و سپس براساس آیین اسلام به بررسی مطلب پرداخته شود و بر اساس مطالعات صورت گرفته مشخص شد که سه نگاه اصلی مربوط به اشتغال زنان در اسلام به ترتیب عبارتند از: مخالفان، موافقان و موافقان مشروط. در این راستا از قوانین جاری در کشور ایران نیز استفاده شده است تا مشخص گردد جایگاه حقوقی این مسئله در چه حدی است. در پایان نیز پژوهشگران براساس یافته‌های تحقیق از دیدگاه موافقان مشروط دفاع کرده و آن را موجّه و منطقی دانسته است.

کلمات کلیدی: کار، زن، اشتغال، شریعت

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه.....	۱
بیان مسأله.....	۲
ضرورت تحقیق.....	۵
اهمیت تحقیق.....	۶
اهداف تحقیق.....	۶
هدف اصلی.....	۶
اهداف جزئی.....	۶
پیشینه تحقیق.....	۶
سؤالات تحقیق.....	۷
روش تحقیق.....	۷
نوآوری پژوهش.....	۸
ساختار تحقیق.....	۸
فصل اول: تعاریف، مفاهیم و کلیات.....	۹
۱-۱- اشتغال و شغل.....	۱۰
۱-۱-۱- تعریف اشتغال.....	۱۰
أ- تعریف لغوی.....	۱۰
ب- تعریف فقهی.....	۱۱
ج- تعریف حقوقی.....	۱۱
۱-۱-۲- ضوابط و ممیزه‌های اشتغال.....	۱۲
۱-۱-۳- اشتغال و الفاظ مرتبط.....	۱۳
أ- کسب.....	۱۳
ب- کار.....	۱۴
۱-۱-۴- زن.....	۱۷
۱-۲- احکام.....	۲۰
۱-۳- دیدگاه‌ها نسبت به زنان و اشتغال آنان.....	۲۱
۱-۳-۱- جامعه‌شناسی.....	۲۱
۱-۳-۲- حقوق.....	۲۳
۱-۳-۳- ادیان.....	۲۶
أ- یهودیت.....	۲۶

ب- مسیحیت.....	۲۸
فصل دوم: اشتغال زنان از دیدگاه مذاهب اربعه و حقوق موضوعه	۴۷
۱- احکام اشتغال زنان از دیدگاه فقها.....	۴۸
۲- ۲- موضوع‌گیری‌های مختلف در باره کار و اشتغال زنان.....	۴۹
۱- ۲- دیدگاه اول: مخالفان اشتغال زنان و ادله آنان	۵۰
أ- ادله‌ی فقهی قول اول.....	۵۰
۲- ۲- قول دوم: موافقان اشتغال زنان و ادله آنان	۷۰
أ- ادله‌ی طرفداران قول دوم.....	۷۰
۳- ۲- قول سوم: موافقان مشروط اشتغال زنان.....	۸۱
أ- ادله‌ی قول سوم	۸۱
۴- ۲- ۲- موضع حقوق ایران نسبت به اشتغال زنان.....	۸۶
۵- ۲- ۲- ترجیح دیدگاه مناسب و ادله آن	۸۸
فصل سوم: نتایج و پیشنهادهای	۹۵
منابع	۹۹

مقدمه

اشتغال زنان از جمله اموری است که در یک جامعه آگاه، خردمند، و آینده‌گرا، مورد کاوش و کنکاش قرار می‌گیرد. بر این اساس، بدیهی است اسلام به مثابه یک دین، در این باره بینش و نگرش خاصی داشته باشد و بر پایه جهان‌بینی خاص خویش، نسبت به این موضوع، اقدام و موضع‌گیری متناسبی داشته باشد. اصل و قاعده در شریعت اسلام این است که زنان در مقابل هزینه و مخارج زندگی خود و خانواده (در مقام مادر، همسر، دختر یا خواهر بودن) مسئولیتی بر دوش ندارند، بلکه ولی یا شوهر آنها مسئول تأمین نیازهای زندگیشان می‌باشند، اما هر گاه به خاطر فوت پدر یا شوهر یا ناکافی بودن نفقه‌ای که به او می‌دهند، یا به خاطر نداشتن شوهر، فرزند و ... به کسب و درآمدی نیازمند بود، می‌توانند خارج از منزل به کاری مشروع و مباح با حفظ موازین اخلاقی و ایمانی بپردازد؛ زیرا بر طبق قاعده اصولی، «الضرورات تبيح المحظورات» و «الحاجة إذا عمت كانت كالضرورة» و «الضرورة تقدر بقدرها:». (زحیلی، ۲۰۰۶: ۲۹۰/۱) و همین ضرورت است که سبب عدول از اصل بودن زنان در کانون خانواده و منزل می‌شود؛ زیرا خداوند متعال می‌فرماید: «وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ» در خانه‌هایتان مستقر شوید». (قرآن کریم: ۳۳/۳۳)

مواردی مانند رفتن به دنبال تحصیل علوم شرعی (البته در مکانی کاملاً زنانه و به دور از اختلاط با مردان)، تجارت، شهادت در دادگاه، مراجعه به پزشک و امثال آن را می‌توان جزو ضرورت‌های خارج شدن زنان از منزل برشمرد (عویضه، ۱۳۸۹: ۱۸۰)

بیان مسأله

اشتغال زنان یکی از مسائل مهم عصر حاضر می‌باشد که بنا به دلایلی از جمله تنوع نیازهای بشری و به تبع آن تنوع در مشاغل و فعالیت‌های انسان به صورت امر مستحدث ظاهر شده است. این تنوع نیازها در کل تنوع دیدگاه‌ها نسبت به اشتغال زنان را با خود همراه داشته است. خصوصاً دیدگاهی عمومی که متأثر از دیدگاه غربی و غیر اسلامی است تأثیر مشهودی بر جامعه گذاشته است. در نگاه اولیه می‌بینیم که حقوق موضوعه و از آن جمله قانون موضوعه ایران نیز هر چند مبتنی بر فقه شیعه می‌باشد ظاهراً از تأثیر این دیدگاه مبرا نیست. عدم توجه جدی به این موضوع می‌تواند به زنان در درجه اول و در نهایت به جامعه آسیب جدی وارد نماید. در این میان رجوع به آرای سایر مذاهب خصوصاً مذاهب اربعه و بیان احکام مربوط به اشتغال زنان از دیدگاه این مذاهب در کنار دیدگاه حقوقی از نظر این پژوهش ضروری می‌نماید تا بر اساس آن نقاط ضعف و قوت هر کدام از این دیدگاه‌ها و دیدگاه نزدیک‌تر به مبانی اسلامی روشن گردد. لفظ «اشتغال» از نظر لغوی از ریشه (ش غ ل) به معنای کار و بی‌توجه شدن از چیزی و سرگرم شدن به چیزی دیگر است و متضاد با فراغت و بیکاری است (وزاره الوقاف، ۱۴۲۷؛ ۳۱۲/۴) معنای اصطلاحی اشتغال همان معنای لغوی است، یعنی انجام کاری با هدف کسب درآمد و منفعتی مالی (وزاره الوقاف، ۱۴۲۷؛ ۳۱۲/۴). در منابع فقهی به جای واژه «اشتغال» واژه «عمل المرأة»

بیشتر به کار رفته است. در زبان عربی واژه «العمل» مصدر و از ریشه «عَمِلَ يَعْمَلُ عمالاً» است و به معنای حرفه و کار است (ابن منظور، ۲۰۰۸؛ ۴۰۰/۹؛ ابن فارس، ۲۰۰۲؛ ۴/۱۱۶) و «عمل المرأة» اصطلاحاً عبارت است از تلاش‌ها و فعالیت‌های بدنی و فکریای که زن در میدان عمل به منظور محقق نمودن یک منفعت انجام می‌دهد (حازمی، ۲۰۰۱: ۱۷۲) در فقه اسلامی اشتغال زنان را در دوره‌های مختلف زندگی مورد بحث قرار داده‌اند بنابراین ضرورتاً برای زنان همانند مردان چندین دوره مختلف از زندگی ضمن توجه به تفاوت‌هایشان با مردان ذکر می‌شود که هر کدام از این مراحل زندگی شامل حقوق و تکالیف خاصی می‌باشد. این دوره‌ها به ترتیب شامل این موارد است: ۱. دوره جنینی، از زمانی که انسان هنوز به شکل یک نطفه است شروع شده تا متولد می‌شود. ۲. دوران بعد از تولد تا سن تمییز یعنی تا حدود هفت سالگی. ۳. سن تمییز، از هفت سالگی تا حدود نه سالگی برای زنان و حدود پانزده سالگی برای مردان ۴. سن مراهق یا مراهقه که دوران نوجوانی است حدود سه تا چهار سال قبل از بلوغ ۵. دوران بلوغ از بلوغ تا مرگ ۶- دوران رشد عقلی از زمان رشد عقلی تا مرگ. که ممکن است شخصی این دوران او از بلوغ شروع شود و ممکن است باچند سال تاخیر از بلوغ جسمی شروع شود (سیوطی، ۱/ ۲۰۰۸؛ منظور ابن؛ ۱۷۴، ۳۶؛ ۲۰۰۴، جرجانی؛ ۲۳۹- ۲۳۷، ۲۲۳، ۱۴۴۱). ۲۹۸ علمای اسلامی و حقوقدانان از جهات گوناگونی پیرامون هریک از این دوره‌ها در زندگی زن بحث می‌کنند. در یک نگاه کلی نسبت به اشتغال زنان صرف نظر از دوره‌های مختلف آن چند دیدگاه وجود دارد. بعضی با دید مثبت به آن مینگرند و سعی می‌کنند با ارائه راه حل، مشکلات ناشی از اشتغال زنان را رفع کنند، اما برخی دیگر با دید منفی به این مسأله نگاه می‌کنند و بر نقش مادری زنان تأکید می‌ورزند (زعفرانچی، ۱۳۸۸: ۳۳۹) در بررسی اولیه نسبت به دیدگاه مذاهب اربعه در ارتباط با اشتغال زنان در هر یک از این دوره‌های زندگی زنان مشخص می‌شود که اولاً مذاهب اربعه اشتغال زن را بیشتر در دوران بلوغ و بعد از ازدواج مورد توجه قرار داده‌اند، و دوم اینکه علمای متقدم این مذاهب موضوع اشتغال زنان را به صورت مسأله‌ای متمایز بررسی نکرده‌اند، بلکه این موضوع را بیشتر در ضمن مباحثی از قبیل «خروج زن از منزل بدون اذن زوج» و «نشوز زن»، «استئذان زن از مرد برای خروج از منزل»، «قوامیت مرد بر زن» و «اطاعت زوجه از زوج» یا در قسمت «تکالیف زوجه» و «حق تمکین» یا «اجازه عمل زن»، و ذیل عبارات و عناوینی همچون «خروج المرأة من البيت بأذن الزوج»، «نشوز المرأة»، «قوامية الرجل على المرأة»، «حق الطاعة للزوج على الزوجة»، «طاعة الزوجة للزوج»، «قرار الزوجة في البيت»، «تکالیف الزوجة»، «حق التمکین»، «استأذان عمل المرأة»، «سقوط نفقة الزوجة»، «حقوق الزوج على الزوجة» و غیره بیان نموده‌اند (زیدان، ۱۳۹۵: ۲۷۶/۷ - ۲۷۹، ۲۸۸، ۲۹۱ - ۲۹۷، وزارة الأوقاف، ۱۴۴۴، ۵۸/۲۴ - ۵۹ - ۸۶/۲۵، ۷۷/۳۴، ۱۰۷/۱۹، ۳۲۶/۲۸؛ زحیلی، ۱۴۰۵؛ ۳۳۴/۷؛ شریاصی، بی تا؛ ۱/ ۲۲۵، ۲۲۷). همچنین مشخص می‌شود که این علما بر اساس قاعده فقهی معروف یعنی «اصل اباحه اشیا» اشتغال زنان

را به طور مطلق تحریم نکرده‌اند، بلکه با ایجاد نوعی از احکام و مقررات شرعی توانایی‌های زن را برای اشتغال مورد تأیید قرار داده‌اند که از جمله این ضوابط، موارد ذیل است:

۱. خروج زن برای عمل و اشتغال با اذن ولی و در صورت ازدواج با استئذان زوجش باشد.
۲. اشتغال زن با کارهای اساسی و واجب خانه و نسبت به زوج و فرزندان‌شان تعارض نداشته باشد.
۳. آن شغل با طبیعت و سرشت زن همخوانی داشته باشد.
۴. با مردان در یک مکان واحد قرار نگیرد.
۵. اصول حجاب و عفاف را رعایت کند.

بنابراین می‌توان گفت اختلاف اساسی در بین دیدگاه مذاهب اربعه نسبت به اشتغال زنان وجود ندارد و اختلافات جزئی‌ای که در این موضوع وجود دارد، ناشی از دو امر می‌باشد؛ یکی به دلیل تفسیر مضیق یا وسیع از شروط معین شرعی است که برای اشتغال زنان وجود دارد و دوم در توجهی است که به آثار اشتغال زن دارند. (دسوقی؛ ۵/۱۱۲).

غیر از این موارد کلی، مواردی جزئی را نیز می‌توان یافت که ظاهراً ۴ مورد اتفاق و تأیید علماء مذاهب قرار گرفته است از جمله اشتغال زن با هدف تأمین معاش فردی در حالت ضروری و نداشتن قییم یا جانشین قییم برای زن، که حکم این مورد را واجب عینی دانسته‌اند و مورد دیگر در این موضوع آن دسته از شغل‌ها هستند که برای تأمین نیاز جامعه ضروری می‌باشد به عنوان مثال می‌توان به موضوع طبابت و تعلیم و تربیت آنان در جامعه اشاره کرد که حکم این موارد را نیز یک واجب کفایی دانسته‌اند (زحیلی، ۱۴۰۵؛ ۷/۲۳۶). قابل ذکر است که از نظر فقهی برای هر مسأله‌ای حکمی از احکام خمس (حلال، حرام، مکروه، مباح، و مستحب) وجود دارد. در واقع نوع حکم هر مسأله‌ای بر اساس میزان منافع یا مفاسد و مضراتی است که آن مسأله برای فرد یا جامعه دارد. پس زمانی که فایده کاری به اندازه‌ای برای فرد یا جامعه زیاد است که انجام آن ضروری است حکم آن کار به تعبیر فقها واجب است و زمانی که عملی برای فرد یا جامعه یا هر دو مضر است در این صورت آن عمل ممنوع و به اصطلاح فقهی حرام است. این دو مورد در حقیقت از مواردی است که نه تنها از نظر فقهی بلکه از نظر عقلی نیز الزم و ضروری می‌نماید. با نگاه به دیدگاه حقوقدانان نسبت به اشتغال زنان نیز مشخص می‌شود که در جمهوری اسلامی ایران در طول سالیان متوالی تا کنون قوانین جدیدی برای رفع مشکلات و مسائل جدید ناشی از اشتغال زنان تصویب شده است چنانکه در قانون اساسی با اصلی مانند اصل دهم و چندین ماده از قوانین کشور از جمله مواد ۱۱۱۷ و ۱۱۱۸ و ۱۱۰۳ و ۱۱۰۴ و ۱۱۰۵ و ۱۱۰۶ و ۱۱۰۹ و ۹۷۵ و ۱۲۳۳ قانون مدنی و ماده‌ی ۱۵ قانون حمایت از خانواده مصوب ۱۳۴۶ و ماده ۱۸ قانون حمایت از خانواده مصوب ۲۳ بهمن سال ۱۳۵۳ هجری شمسی به موضوعات مختلف خانواده از جمله

ریاست خانواده و منع زوج از اشتغال زوجه به دلیل منافات با مصلحت خانوادگی پرداخته است که آخرین مصوبات این قوانین، اثبات موضوع ادعای منافات اشتغال زوجه با مصلحت خانوادگی از طرف زوج را به دادگاه ارجاع داده (کاتوزیان، ۱۳۵۷؛ ۲۰۶-۲۰۸) و در این خصوص اختیارات موسع زوج را که در منابع فقهی اشارهای کلی به آن شده بود را محدود کرده است. همچنین بررسی دیدگاه بسیاری از قضات و حقوقدانان و اساتید برجسته دانشگاه و پژوهشگران نسبت به مجموعه قوانین موضوعه کشور در رابطه با اشتغال زنان نشان می‌دهد که همگی بر وجود ابهاماتی در بعضی از این قوانین خصوصاً ماده ۱۱۱۷ قانون مدنی تأکید دارند و بر بازبینی و بررسی این قوانین یا ایجاد رویه قضایی واحد تأکید می‌ورزند (کاتوزیان، ۱۳۵۷؛ ملک زاده، ۱۳۹۲؛ ۵۸، ۴۲، ۲۴۱؛ شورای فرهنگی اجتماعی زنان، ۱۳۹۰؛ ۱۵۷، ۱۶۰). به عنوان مثال می‌بینیم که در ماده ۱۸ قانون حمایت از خانواده آمده است: «شوهر می‌تواند با تأیید دادگاه زن خود را از اشتغال به هر شغلی که منافی مصالح خانوادگی یا حیثیت خود زن باشد منع کند» در حالی که با توجه به مواد دیگر قانون از جمله ماده ۱۵ قانون حمایت از خانواده مصوب ۱۳۴۶ این اختیار محدود شده و به نوعی ابهام ایجاد می‌کند که آیا تعارض این دو ماده تخصیص است یا نوعی نسخ ماده قبلی است و آثار این تغییر بر اشتغال زوجه چیست؟ (کاتوزیان، ۱۳۵۷؛ ۲۰۶-۲۰۸). با نظر به دو دیدگاه اصلی حقوق موضوعه و مذاهب اربعه روشن می‌گردد که اختلافاتی نسبت به اشتغال زنان وجود دارد و هر کدام از این دو دیدگاه با تکیه بر دلایلی بر صحت دیدگاه خود تأکید می‌ورزند. بنابراین قابل بررسی است که تفاوت اساسی این دو دیدگاه و محل اتفاق این دو دیدگاه در موضوع اشتغال زنان چیست؟

ضرورت تحقیق

واقعیت آن است که یک جامعه آگاه و خردمند نسبت به همه پدیده‌هایی که در بطن و متن آن رخ می‌دهند واکنش نشان می‌دهد و در قبال آن موضع‌گیری متناسب و منطقی اتخاذ می‌کند. موضوع زنان نیز در دوره‌های جدید و معاصر به عنوان یکی از مسائل برجسته و مطرح در حوزه‌های دانش و اندیشه و نیز خانه، خانواده، جامعه و همه بسترها و حوزه‌های مرتبط دیگر مطرح بوده و ذهن و اندیشه بسیاری از افراد و گروه‌های مختلف را به خود مشغول داشته است. به طوری که هر یک از آنان ناگزیر بوده‌اند که بنا به دیدگاه و رویکرد ذهنی یا اعتقادی خود در قبال آن واکنش نشان دهند. از این رو، ضرورت دارد که از دیدگاه اسلام و جامعه مسلمانان مبتنی بر این دین نیز در این باره تحقیق و پژوهش صورت گیرد و نشان داده شود که رویکرد و رهیافت این دین نسبت به این مسئله چگونه است.

اهمیت تحقیق

با آنکه خود این مسئله ذاتاً چندان مهم است که درباره آن سخن به میان آید اهمیت این موضوع در روزگار کنونی دوچندان شده است؛ هم از این لحاظ که به دلیل تحولات اجتماعی و اقتصادی صورت گرفته در سطح جهانی و آثار و پیامدهای آن بر نهاد خانواده از لحاظ اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و ... اعضای خانواده و به ویژه زن و مرد ناگزیر به باز تعریف روابط خود با یکدیگر گشته‌اند و از سوی دیگر، به لحاظ اعتقادی ناچار شده‌اند که حکم دین و آیین مورد اعتقاد خود را در این باره بیابند تا براساس آن عمل کرده و از احساس گناه یا تعارض با عقاید خویش رهایی یابند.

نکته مهم دیگر درباره این مسئله شبهات و تبلیغات سوء مخالفان دین اسلام درباره جایگاه و منزلت اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و ... زنان در خانواده مسلمان و دین اسلام است که علاوه بر مفاهیم متداول و متعارف با عدم توسعه جوامع اسلامی را در حوزه‌های مختلف و به‌ویژه از لحاظ به عدم حضور اقتصادی و اجتماعی زنان و اشتغال آنان به معنای اصطلاحی مربوط می‌سازند. به همین خاطر اهمیت دارد که بنا به اصول و مبانی مسلم دین اسلام به این گونه مسائل پرداخته شود که پژوهش حاضر بخشی از این مهم را برعهده خود نهاده است و امید می‌رود که بتواند به نوبه خود گوشه‌هایی از آن را توضیح دهد.

اهداف تحقیق

هدف اصلی

بررسی دیدگاه مذاهب اربعه اهل سنت و جماعت و حقوق موضوعه درباره اشتغال زنان

اهداف جزئی

۱. تبیین دیدگاه مذاهب اربعه و دیدگاه قوانین جمهوری اسلامی ایران و نقاط اشتراک و افتراقشان نسبت به اشتغال زنان
۲. محدوده اختیارات زوج در منع زوجه از اشتغال کدام است.
۳. شروط اشتغال زنان چیست و اینکه اصل بر اشتغال است یا غیر اشتغال.

پیشینه تحقیق

درباره اشتغال زنان کتاب‌ها و نوشته‌های فراوانی نگاشته شده است. با این حال، با توجه به اطلاعات نگارنده در این باره، تاکنون تحقیقی که نظرات مذاهب مختلف اسلامی را به صورت تطبیقی و تفصیلی بیان کرده و به طور مستقل به بیان جلوه‌ها و جوانب آن پرداخته باشد، یافت

نشد بلکه در این باره چند کتاب و نوشته تحریر شده‌اند و در این پژوهش مورد استفاده قرار خواهند گرفت که در ادامه به صورت مختصر ذکر می‌گردند:

۱. المفصل فی أحكام المرأة: اثر عبدالکریم زیدان؛ این کتاب با وجود همه ارزش‌های بلا منازع خود، موضوع اشتغال زنان و مشارکت مالی آنان را در جلد هشتم از صفحه ۲۳۲ تا ۳۴۳ مورد بحث قرار داده و به نظر می‌رسد که این اثر صرفاً برای اهل فقه و فن قابل استفاده باشد.
۲. عمل المرأة فی المیزان: تألیف دکتر محمد علی البار، که در اصل مقاله‌ای است و در آن به نقد اشتغال زنان و تلاش برای اثبات ممنوعیت آن پرداخته است. با این حال، مختصر بودن این مقاله نیز موجب شده است که نویسنده نتواند دلایل را از حالت اشاره و ایجاز خارج کند.
۳. أثر عمل المرأة فی النفقة الزوجية: تألیف عبد السالم بن محمد الشویعر؛ این کتاب در اصل به منظور بررسی نفقه زن در دوران جدید تألیف شده است. با این حال، مرکز ثقل آن کار زن و اشتغال او در بیرون از منزل است که به نظر وی که در کل یکی از مخالفان اشتغال زنان است، موجب می‌شود حداقل نفقه زن را به اندازه ساعاتی که به کار بیرون از منزل می‌پردازد، کاهش دهد.

سؤالات تحقیق

۱. مذاهب اربعه در باب اشتغال زنان چه دیدگاهی دارند؟
۲. در حقوق و قوانین جمهوری اسلامی ایران در باب اشتغال زنان چه دیدگاه و احکامی وجود دارد؟
۳. نقاط اشتراک و افتراق فقه مذاهب اربعه و قوانین جمهوری اسلامی ایران در باب اشتغال زنان کدامند؟

روش تحقیق

در پژوهش حاضر روش گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و با استفاده از ابزار فیش است؛ به این صورت که مطالب مرتبط با موضوع از آیات، احادیث، تفاسیر و کتب معتبر فقهی و سایر حوزه‌های مرتبط دیگر گردآوری می‌شود و سپس با استفاده از روش تحقیق، توصیفی - تحلیلی، مطالب گردآوری شده در یک فرآیند منطقی با مقارنه و تطبیق آرا و بیان نظرات گوناگون پیرامون موضوع ذکر و مورد نقد و بررسی قرار می‌گیرد، در تجزیه و تحلیل مطالب طرح، از روش کیفی استفاده خواهد شد. در این طرح از شیوه استناد دهی APA استفاده شده است.

نوآوری پژوهش

مباحث مربوط به احکام اشتغال زنان و ذکر دیدگاه‌های اهل سنت در تطبیق با حقوق موضوعه در یک محور واحد موجود نیست مباحث و دیدگاه‌های مربوط به این مسأله از جمله نیازهای امروزی جامعه است، گردآوری نظرات اهل سنت که در لابه‌لای کتاب‌های فقهی به صورت پراکنده مطرح شده است به صورت منسجم و در یک تکیه‌نگاری می‌تواند جنبه نوآوری تحقیق حاضر باشد.

ساختار تحقیق

پژوهش حاضر از یک مقدمه، دو فصل، و نتیجه‌گیری و پیشنهادات تشکیل شده است که در قسمت مقدمه درباره مسائلی از قبیل: بیان مسئله، ضرورت و اهمیت تحقیق، اهداف پژوهش، پیشینه پژوهش، روش تحقیق، نوآوری پژوهش و ساختار آن سخن به میان آمده است و کوشش شده که براساس آنچه که در پروپوزال تصویب شده آمده است عمل شود.

در فصل اول نیز درباره تعاریف، مفاهیم و کلیاتی از قبیل: تعریف لغوی اشتغال و شغل، تعریف فقهی، تعریف حقوقی، و نیز مفاهیم و مصطلحات مرتبط با آن از قبیل: کسب، کار، و ... و نیز اصطلاحاتی از قبیل: زن، احکام و تعریف لغوی و اصطلاحی و آنها و نیز دیدگاه ادیان مختلف درباره زنان و ثروت و دارایی آنها و نیز موضوع اشتغال زنان از دیدگاه جامعه‌شناسی و حقوق به صورت متناسب با پژوهش حاضر مورد کندوکاو قرار گیرد.

در این بخش همچنین به دو نکته مهم ممیزه‌های شغل و مصادیق اشتغال زنان نیز اشاره‌وار نگارشی افکنده شود.

در فصل دوم نیز که به بررسی احکام اشتغال زنان از دیدگاه مذاهب فقهی و قوانین موضوعه ایران می‌پردازد در سه دسته‌بندی کلی مخالفان، موافقان و موافقان مشروط و نیز رویکردهای قانون به اشتغال زنان به تفصیل سخن به میان آمده و ادله و مستندات هر دسته بنا به متون مورد اعتماد و استناد آنان ذکر شده است و در پایان با جمع‌بندی دیدگاه‌های هر یک به داوری درباره صحت و سقم رهیافت‌های آنان پرداخته شده است.

در پایان نیز به نتیجه‌گیری و پیشنهادهای مربوط به این پژوهش اقدام شده و ضمن پاسخ‌گویی به پرسش‌های پژوهش تلاش شده است که پیشنهادهایی قابل عمل در دسترس قرار بگیرد.

در پایان پژوهش نیز براساس دستورالعمل دانشگاه در تدوین پایان‌نامه‌ها منابع مورد استفاده در پژوهش حاضر درج و تدوین گشته است.

فصل اول:

تعاریف، مفاهیم و کلیات